

Karol Bieniek

Strategie wyborcze głównych partii opozycyjnych Turcji w okresie rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza ewolucji strategii wyborczych głównych sił politycznych, opozycyjnych wobec rządzącej od 2002 r. Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP). Wychodząc z założenia, że wobec postępującej autokratyzacji systemu politycznego Turcji możliwości działania opozycji pozostają ograniczone, a ewentualne zwycięstwo zależy od zdolności formowania koalicji wyborczych, ukazana w toku wywodu zostanie droga jaką przeszła sama AKP oraz opozycyjne wobec niej stronnictwa polityczne, aż do wyborów w roku 2023. Jednocześnie postawione zostanie pytanie o przyczyny porażki sił opozycyjnych, a punktem wyjścia będzie założenie, że wewnętrznie zróżnicowany Sojusz Narodowy nie zdołał skonstruować realnej programowej oferty zdolnej z jednej strony na masową skalę przyciągnąć wyborców partii rządzącej oraz w wystarczający sposób stanowiącej satysfakcjonującą ofertę dla własnego elektoratu.

Słowa kluczowe: Turcja, AKP, opozycja, R.T. Erdoğan, wybory

Wstęp

Dnia 14 V 2023 r. odbyła się w Turcji pierwsza tura wyborów prezydenckich oraz wybory parlamentarne, które wbrew powszechnym oczekiwaniom zakończyły się zdecydowanym zwycięstwem, skupionego wobec Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (tur. Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) oraz Recepta Tayyipa Erdoğana, obozu rządzącego. W rezultacie, składający się z AKP oraz nacjonalistycznej Partii Ruchu Narodowego (tur. Milliyetçi Hareket Partisi, MHP) Sojusz Ludowy (tur. Cumhur İttifakı) uzyskał 49,47% głosów i zdobył 323 mandaty w liczącym 600 deputowanych parlamencie. Opozycyjny, skupiony wobec Partii Ludowo-

-Republikańskiej (tur. Cumhuriyet Halk Partisi, CHP), Sojusz Narodowy (tur. Millet İttifakı) uzyskał odpowiednio 35,02% co przełożyło się na 212 mandatów. Trzecią siłą w nowym parlamencie stał się kurdyjsko-lewicowy Sojusz Pracy i Wolności (tur. Emek ve Özgürlük İttifakı) z wynikiem 10,55% i 65 mandatami¹.

W kontekście aktualnej struktury tureckiego systemu politycznego oraz dominującej ustrojowej pozycji prezydenta Republiki Turcji to właśnie wybory prezydenckie miały kluczowe znaczenie. W pierwszej turze zwycięstwo odniósł urzędujący prezydent R.T. Erdoğan, który uzyskał 49,52% głosów. Kandydat zjednoczonej opozycji (Sojuszu Narodowego), przewodniczący CHP Kemal Kılıçdaroğlu zdobył 44,88% głosów, a 5,17% nacjonalistyczny i antysystemowy Sinan Oğan². Wobec braku rozstrzygnięcia dwa tygodnie później odbyła się druga tura wyborów, w której urzędujący prezydent pokonał swojego kontrkandydata stosunkiem poparcia 52,18 do 47,82% głosów³.

Wyniki pierwszej tury wyborów prezydenckich oraz rezultat wyborów parlamentarnych stanowiły duże zaskoczenie oraz skonsolidowały siły polityczne i wyborców skupionych wokół R.T. Erdoğan i AKP, wydatnie przyczyniając się do zwycięstwa tego polityka w drugiej turze. Zawiodła tym samym, prowadzona przez opozycję, optymistyczna narracja o zwycięstwie ich kandydata K. Kılıçdaroğlu już w pierwszej turze z 14 V, na możliwość którego wskazywały przedwyborcze sondaże. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, że w zasadzie po raz pierwszy w historii trwających od 2002 r. rządów Erdoğan i AKP, opozycja mogła liczyć na sukces – relatywnie szeroka oferta programowa Sojuszu Narodowego przy jednoczesnym zmęczeniu części wyborców rządami AKP i pogłębiającym się kryzysie gospodarczym państwa, stanowiły przesłanki pozwalające realnie zakładać możliwość przejścia władzy. W tym kontekście zasadnym jest pytanie o przyczyny porażki oraz jakość taktyki głównych partii opozycyjnych Turcji.

Podstawowym celem artykułu jest analiza ewolucji strategii wyborczych głównych sił politycznych, opozycyjnych wobec rządzącej od 2002 r. Partii Sprawiedliwości i Rozwoju. Wychodząc z założenia, że wobec postępującej autokratyzacji systemu politycznego Turcji możliwości działania opozycji pozostają ograniczone, a ewentualne zwycięstwo zależy od zdolności formowania koalicji wyborczych, ukazana w toku wywodu zostanie droga jaką przeszła sama AKP oraz opozycyjne wobec niej stronnictwa polityczne, aż do wyborów w roku 2023.

¹ *Seçim 2023* [17 V 2023], <https://secim.hurriyet.com.tr/14-mayis-2023-secimleri/secim-sonuclari/> (23 VII 2023).

² *14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri Seçim İstatistikleri Bülteni* [2023], s. 30, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/14Mayis2023CBSecimIstatistik.pdf> (30 VII 2023).

³ *28 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçim İkinci Oylama Seçim İstatistikleri Bülteni* [2023], s. 20, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/28Mayis2023CBSecimIkinciOylamaBulteni.pdf> (30 VII 2023).

Jednocześnie postawione zostanie pytanie o przyczyny porażki sił opozycyjnych w tej uważanej za kluczową elekcji, a punktem wyjścia będzie założenie, że wewnętrznie zróżnicowany Sojusz Narodowy nie zdołał skonstruować realnej programowej oferty zdolnej z jednej strony na masową skalę przyciągnąć wyborców partii rządzącej oraz w wystarczający sposób stanowiącej satysfakcjonującą ofertę dla własnego elektoratu. Ponadto w toku kampanii wyborczej dostrzegalne były różnice ideowe i ambicjonalne poszczególnych liderów politycznych, rzutujące na wiarygodność przekazu oraz całościowy wizerunek tego opozycyjnego bloku.

Pełen obraz funkcjonowania opozycji w Turcji nie byłby możliwy bez podstawowego zarysu i identyfikacji tendencji autokratyzacyjnych w tym państwie, tak charakterystycznych dla rządów AKP. To właśnie temu zagadnieniu poświęcona zostanie pierwsza część artykułu. Kolejna sekcja będzie dotyczyła strategii wyborczych, przyjmowanych przez ugrupowania opozycyjne, łącznie z wyborami z 2023 r.

Przeprowadzone badania oparte zostały o jakościową analizę źródeł zastanych. Wśród nich należy wymienić ukierunkowane tematycznie monografie i artykuły naukowe, a także raporty specjalistyczne instytucji rządowych, dane statystyczne oraz oświadczenia i wypowiedzi poszczególnych przywódców politycznych.

Partia Sprawiedliwości i Rozwoju w procesie centralizacji władzy

W chwili obecnej funkcjonowanie opozycji politycznej w Turcji jest warunkowane immanentnymi cechami systemu politycznego, który może zostać określony jako kompetytywny autorytaryzm, tj. struktura, w której regularnie odbywają się wybory, ale reguły międzypartyjnej rywalizacji sprzyjają ugrupowaniu sprawującemu władzę; tego rodzaju reżimy zachowują pewne demokratyczne elementy, takie jak możliwość uczestnictwa partii opozycyjnych w wyborach, zacieklą rywalizację polityczną, możliwość zróżnicowanego przekazu medialnego oraz organizacji protestów przez obywateli. Jednocześnie ugrupowania opozycyjne podlegają zróżnicowanej presji ze strony rządzących kontrolujących aparat sądowniczy państwa, wykorzystujących bez kontroli fundusze państwowe w celu prowadzenia kampanii wyborczych, zmieniających na swoją korzyść prawo wyborcze oraz kontrolujących publiczne i masowe media, a także ograniczających systematycznie zakres praw i swobód obywatelskich⁴. W tego rodzaju reżimie kolejne wybory mają nierówny charakter, dochodzi do pogwałcenia wolności obywatelskich,

⁴ B. Esen, S. Gümüşçü, *Rising Competitive Authoritarianism in Turkey*, „Third World Quarterly” 2016, nr 37/9, s. 1585-1594.

a obowiązujące reguły działania faworyzują jednoznacznie rządzących, kosztem politycznych przeciwników⁵.

Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, na proces ewolucji jaki dokonał się w toku rządów AKP – kolejne zwycięstwa wyborcze oraz zajęcie przez to stronnictwo centralnej, dominującej pozycji w systemie partyjnym Turcji, skłoniły R.T. Erdoğana oraz przywództwo ugrupowania do przyjęcia większościowego rozumienia demokracji i towarzyszących jej procesów, co z kolei doprowadziło do koncentracji władzy i systematycznego deprecjonowania oraz stopniowej eliminacji właściwych demokratycznym reżimom mechanizmów kontrolnych⁶.

Symptomatyczne jest, że proces centralizacji władzy oraz zawłaszczania struktur państwowych miał stopniowy charakter; po niespodziewanym zwycięstwie wyborczym w roku 2002 AKP funkcjonowała w ramach nieprzyjaznego sobie środowiska politycznego, stanowiącego emanację republikańskich i kemalistowskich zasad rządzących Republiką Turcji w zasadzie od momentu jej powstania w 1923 r. – jako ugrupowanie wywodzące się z obecnych od dawna na tureckiej scenie partyjnej ugrupowań o proislamskiej proveniencji, AKP musiała początkowo funkcjonować w warunkach ciągłego zagrożenia swojej władzy, skonfrontowana z tradycyjnie świeckim establishmentem wojskowym oraz aparatem sądowniczym państwa i jego kemalistowską elitą władzy, na czele z ówczesnym prezydentem Ahmetem Necdetem Sezerem. Mając w pamięci wojskowe zamachy stanu oraz zawieszanie przez Trybunał Konstytucyjny działalności kolejnych proislamskich ugrupowań partyjnych w XX w., szefostwo Partii Sprawiedliwości i Rozwoju zdecydowało się na przyjęcie niezwykle ostrożnej, obliczonej na przetrwanie, strategii⁷.

Tym samym pierwsza kadencja rządów AKP, przypadająca na lata 2002-2007, podporządkowana była przede wszystkim zmianie istniejącego prawodawstwa celem dostosowania go do wymogów stawianych państwom kandydującym przez Unię Europejską – integrację z UE uczynił R.T. Erdoğan centralnym punktem swojego programu już przed wyborami z roku 2002⁸. W tym okresie przeprowadzono szereg reform prawnych zmierzających do wprowadzenia efektywnych

⁵ S. Levitsky, L.A. Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*, Cambridge 2010.

⁶ S. Gümüşçü, *The Emerging Predominant Party System in Turkey*, „Government and Opposition” 2013, nr 2, s. 223-244.

⁷ Decyzją Trybunału Konstytucyjnego Republiki Turcji w styczniu 1998 r. rozwiązana została proislamska Partia Dobrobytu (tur. Refah Partisi), którą oskarżono o bycie ośrodkiem i podejmowanie działań godzących w konstytucyjną zasadę świeckości państwa: *Anayasa Mahkemesi Kararı 1998/1* [16 I 1998], <https://siyasipartikararlar.anayasa.gov.tr/SP/1998/1/1> (2 VIII 2023). Lider Partii Dobrobytu, N. Erbakan, został premierem koalicyjnego rządu w 1996 r. – jego odsunięcie od władzy przez wojsko w roku 1997 stanowiło początek rozłamu w ruchu proislamskim, z którego wywodzi się późniejszy założyciel AKP R.T. Erdoğan.

⁸ Turcja uzyskała status państwa kandydującego w 1999 r.

mechanizmów cywilnej kontroli nad siłami zbrojnymi; zwiększono liczbę cywilów w Radzie Bezpieczeństwa Narodowego, zmniejszono częstotliwość jej posiedzeń, a jej decyzje nabrały charakteru niewiążących dla rządu rekomendacji. Ponadto usunięto zarezerwowane z urzędu dla wojskowych miejsca w tak istotnych instytucjach jak Rada Szkolnictwa Wyższego oraz Najwyższa Rada Radia i Telewizji. Kluczowym momentem pierwszej kadencji w stopniowym procesie centralizacji władzy był wybór prezydenta z roku 2007 – w ówczesnym porządku konstytucyjnym dokonywany był on przez parlament, w którym AKP posiadała większość. Dla sił opozycyjnych skupionych wokół CHP taka sytuacja oznaczała utratę kluczowego sojusznika, albowiem ustępujący prezydent Sezer, wywodzący się z kemalistowskiego establishmentu, korzystając ze swoich konstytucyjnych uprawnień wielokrotnie paraliżował prace rządu uniemożliwiając obsadzenie kluczowych stanowisk w administracji państwa funkcjonariuszami AKP oraz wykorzystując prawo weta⁹. Wskazanie przez Erdoğan kandydatury konserwatywnego Abdullaha Güla wywołało zdecydowaną reakcję świeckiego establishmentu – 27 IV 2007 r. na stronie internetowej Sztabu Generalnego Tureckich Sił Zbrojnych pojawiło się memorandum, otwarcie krytykujące islamistyczne tendencje wewnątrz rządu oraz podkreślające gotowość sił zbrojnych do obrony świeckiego porządku państwa i wartości kemalizmu¹⁰. Wydarzenia te, znane powszechnie jako „e-pucz”, stanowiły poważne wyzwanie dla politycznej przyszłości całego obozu R.T. Erdoğan. Posłowie CHP zbojkotowali głosowanie nad wyborem prezydenta, a następnie skierowali do Trybunału Konstytucyjnego wnioski o uznanie głosowania za nieważne wobec braku kworum potrzebnego do takiego wyboru. Dnia 1 V 2007 r. Trybunał Konstytucyjny wydał decyzję, w której uznał rzezione głosowanie za nieważne¹¹. Powszechnie uważa się, że moment ten stanowi początek otwartej konfrontacji obozu AKP z siłami kemalistowskimi oraz przyjęcie przez R.T. Erdoğan populistycznego dyskursu bazującego na podziale na starą, kemalistowską elitę oraz reprezentowany przez AKP naród, pragnący demokratycznych zmian – tego rodzaju retoryka stanowiła kluczowy element kampanii wyborczej przed przyspieszonymi wyborami parlamentarnymi w roku 2007, które AKP z łatwością wygrała, ponownie tworząc samodzielnie rząd. Nowy parlament (AKP zwiększyła swój wynik wyborczy z 34% głosów w roku 2002 do 47%) przeforsował kandydaturę A. Güla na prezydenta. W tym

⁹ A. Çarkoğlu, *A New Electoral Victory for the „Pro-Islamists” or the „New Centre-Right”? The Justice and Development Party Phenomenon in the November 2002 Elections in Turkey*, „South European Society and Politics” 2007, nr 12/4, s. 501-519.

¹⁰ Ü. Cizre, *The Justice and Development Party and the Military: Recreating the Past or reforming it?*, [w:] *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party*, red. Ü. Cizre, London 2008, s. 151-152.

¹¹ *Anayasa Mahkemesi Kararı 2007/54* [1 V 2007], <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2007-54-nrm.pdf> (3 VIII 2023).

samym roku, na mocy rozpisanego z wniosku Erdoğan referendum konstytucyjnego, 70% głosujących opowiedziało się za zmianą sposobu wyboru prezydenta, który od tego momentu miał być wyłaniany w wyborach powszechnych.

W okresie drugiej kadencji AKP doszło do radykalnego wzmocnienia roli i znaczenia tego stronnictwa w strukturach władzy państwowej. Na kanwie znakomitego wyniku wyborczego z roku 2007 przystąpiono do restrukturyzacji kluczowych instytucji władczych oraz konfrontacji z kemalistowskim establishmentem. Wyrazem tej ostatniej były prowadzone od 2008 r. aresztowania emerytowanych generałów, sędziów, prokuratorów oraz ludzi biznesu, których oskarżono o spisek i członkostwo w tajnej organizacji Ergenekon, mającej na celu dokonanie rzekomego zamachu stanu. Przeprowadzone czystki zdołały skutecznie zredukować polityczne znaczenie sił zbrojnych w Turcji¹². Kolejnym etapem były istotne zmiany w zakresie sądownictwa; w 2010 r. przeprowadzono kolejne referendum konstytucyjne, w którym 58% głosujących poparło propozycje obozu rządzącego: zwiększono liczbę sędziów Trybunału Konstytucyjnego oraz członków Najwyższej Rady Sędziów i Prokuratorów oraz przyznano prezydentowi i parlamentowi kluczowe uprawnienia nominacyjne w zakresie ich powoływania¹³. Tym samym, w relatywnie krótkim okresie, R.T. Erdoğan i jego AKP zdołały przejąć kontrolę nad kluczowymi instytucjami w kraju; zredukowano polityczne znaczenie sił zbrojnych przejmując nad nimi personalną kontrolę oraz podporządkowano sobie aparat sądowiczy państwa.

W następnych latach, wraz z kolejnymi sukcesami wyborczymi, proces centralizacji władzy postępował równoległe do procesu zawłaszczania pozostałych struktur administracji państwowej, szkolnictwa oraz mediów. R.T. Erdoğan zdołał zmarginalizować swoich politycznych przeciwników oraz prywatne media, przejmując jednocześnie kontrolę nad państwowymi środkami przekazu. Z kolei mające miejsce w 2013 r. protesty w stambulskim Parku Gezi oraz brutalna reakcja sił bezpieczeństwa, stanowią jaskrawą emanację pogwałcenia praw i wolności obywatelskich.

Wydarzenia mające miejsce po nieudanej próbie zamachu stanu z 2016 r. znamięnowały dalszą centralizację władzy przez Erdoğan. Towarzyszyły im mające miejsce w następstwie puczu czystki wśród pracowników szeroko rozumianego sektora publicznego oraz aresztowania dziennikarzy, prawników, a także niektórych członków opozycyjnych partii politycznych. Ponadto w warunkach wprowadzenia w Turcji stanu wyjątkowego oraz chwilowego wzrostu poparcia dla rządu, R.T. Erdoğan przystąpił do realizacji koncepcji zmiany tureckiego systemu politycznego i przekształcenia go w strukturę o charakterze prezydenckim.

¹² H. Taş, *Turkey – from Tutelary to Delegative Democracy*, „Third World Quarterly” 2015, nr 36/4, s. 781.

¹³ Ibidem.

Stosowne poprawki do ustawy zasadniczej zostały uchwalone przez parlament w styczniu 2017 r., a trzy miesiące później poddane referendum, gdzie za ich wprowadzeniem opowiedziało się 51,41% głosujących. Zmianę systemu rządów na prezydencki znamionowała decyzja o przeprowadzeniu przyspieszonych wyborów prezydenckich i parlamentarnych w 2018 r. (zamiast w listopadzie 2019 r.). Zwycięstwo w pierwszej turze odniósł R.T. Erdoğan uzyskując poparcie rządu 52,59% głosów¹⁴.

Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, że zarówno kampania referendalna, jak i późniejsza kampania wyborcza, miały charakter znacząco odmienny od poprzednich. Prowadzone były w warunkach jawnej dyskryminacji sił opozycyjnych, a rządząca AKP wykorzystwała potężne zaplecze medialne, biurokratyczne oraz nie wahała się przed wykorzystaniem państwowych zasobów, stosując niejednokrotnie otwarcie klientelistyczne praktyki oraz wyborcze manipulacje. W tym kontekście uzyskane rezultaty mogą być uznane za rozczarowujące – referendum prowadzone w warunkach stanu wyjątkowego rozstrzygnięto na korzyść władzy relatywnie niewielką większością głosów, a zwycięstwo Erdoğan w wyborach prezydenckich świadczy raczej o słabości opozycji, która nie zdołała wystawić jednego kandydata w tej elekcji, niż o sile samego prezydenta. Także wyniki wyborów parlamentarnych nie napawały rządzących optymizmem – co prawda zachowali oni większość mandatów w parlamencie, ale tylko i wyłącznie dzięki zawarciu koalicji wyborczej z nacjonalistyczną MHP, znanej od tej pory jako wspomniany już Sojusz Ludowy.

Istotne jest, że wprowadzenie w Turcji systemu prezydenckiego, który – w odróżnieniu od klasycznych systemów prezydenckich – nie posiada w zasadzie mechanizmów kontroli władzy wykonawczej, wyznacza nowe ramy funkcjonowania opozycji politycznej w Turcji. Przez znaczący okres swoich rządów AKP i R.T. Erdoğan byli beneficjentami funkcjonowania na tureckiej scenie partyjnej sfragmentaryzowanej opozycji, niezdolnej do przedstawienia atrakcyjnej i konkurencyjnej oferty programowej oraz – za sprawą znaczących różnic ideologicznych – do głębszej współpracy. Nowe reguły gry narzucone w wyniku wprowadzenia wspomnianego systemu, wpłynęły także znacząco na strategię wyborcze poszczególnych partii opozycyjnych, a relatywny spadek popularności samego prezydenta i fatalna sytuacja gospodarcza państwa mogły stanowić przesłankę ewentualnego przyszłego sukcesu.

¹⁴ 2018 *Cumhurbaşkanlığı Seçimleri* [24 VIII 2018], <https://www.haberturk.com/secim/secim2018/cumhurbaskanligi-secimi> (22 VIII 2023).

Strategie wyborcze ugrupowań opozycyjnych

Podzielona i słaba opozycja przez długi czas nie była w stanie skutecznie wypracować porozumienia i przeciwstawić się dominującej pozycji AKP na tureckim scenie partyjnej. Ideologiczny przekaz R.T. Erdoğan, koncentrujący się w populistyczny sposób na tych segmentach obywateli, którzy przez znaczący czas politycznej historii Turcji pozostawali wykluczeni przez kemalistowską elitę, stanowił atrakcyjną ofertę programową dla tureckiego elektoratu. Do powodzenia Partii Sprawiedliwości i Rozwoju przyczyniała się także dobra sytuacja gospodarcza państwa w pierwszej dekadzie obecnego stulecia, kiedy to Turcja doświadczyła gospodarczego rozwoju na niespotykaną dotychczas skalę, a społeczeństwo w realny sposób odczuło poprawę warunków życiowych. Nie bez znaczenia pozostawała także odważna polityka zagraniczna, która kreowała R.T. Erdoğan na przywódcę światowego formatu. Wszystkie te elementy razem sprawiały, że możliwości działania opozycji pozostawały ograniczone, a ewentualna oferta programowa nie przekładała się na poparcie wyborcze. Ponadto opisane procesy centralizacji władzy przez AKP skutecznie ograniczały możliwości działania politycznej konkurencji, stanowiąc jednocześnie swoistego rodzaju impuls do mobilizacji i zawierania porozumień. Pierwszym tego przykładem jest umowa pomiędzy Partią Ruchu Narodowego, MHP (tą samą, która obecnie jest częścią Sojuszu Ludowego razem z AKP) a Partią Ludowo-Republikańską, CHP dotycząca wystawienia wspólnego kandydata, Ekmeleddina İhsanoğlu w wyborach prezydenckich z roku 2014¹⁵. Nie przełożyło się to na sukces; pozostałe partie opozycyjne wystawiły swoich kandydatów, a ponadto kandydatura İhsanoğlu, pełniącego funkcję sekretarza generalnego Organizacji Współpracy Islamskiej, wywołała znaczne kontrowersje w samej, świecko zorientowanej CHP i wśród jej elektoratu.

Przekształceniu systemu rządów w 2017 r. w strukturę prezydencką towarzyszyły zmiany prawa wyborczego. W roku 2018 dopuszczono możliwość tworzenia oficjalnych koalicji wyborczych w wyborach parlamentarnych, a mniejszym ugrupowaniom ułatwiono pokonanie obowiązującego w Turcji 10-procentowego progu wyborczego – w sytuacji gdy cały blok uzyskał w skali kraju więcej niż 10% głosów, ugrupowania, które zdobyły ich mniej automatycznie mogły partycypować w podziale mandatów. W rezultacie partie opozycyjne zawiązały koalicję przed wyborami parlamentarnymi 2018 r. Powstały wówczas Sojusz Narodowy składał się początkowo z czterech ugrupowań tj. kemalistowskiej i świeckiej CHP, nacjonalistycznej Dobrej Partii (tur. İyi Parti), powstałej w wyniku opuszczenia MHP przez część działaczy rozczarowanych współpracą z AKP, proislamskiej Par-

¹⁵ CHP'nin önerisi Ekmeleddin İhsanoğlu [16 VI 2014], <https://www.aa.com.tr/tr/politika/chpnin-onerisi-ekmeleddin-ihsanoglu/150803> (19 VII 2023).

tii Szczęścia (tur. Saadet Partisi, SP) oraz centro-prawicowej Partii Demokratycznej (Demokrat Partisi, DP). Interesującym jest, że zawarta umowa dotyczyła tylko i wyłącznie wspólnego startu w wyborach parlamentarnych, a w prezydenckich każde z ugrupowań wystawiło własnego kandydata – sprawiło to, że kandydaci poszczególnych stronnictw musieli konkurować nie tylko z R.T. Erdoğanem, ale także między sobą, co doprowadziło do rozbicia oraz ułatwiło zwycięstwo urzędującemu prezydentowi już w pierwszej turze. Sojusz Narodowy przegrał także wybory parlamentarne, a większość głosów uzyskała koalicja AKP-MHP.

W wyborach lokalnych 2019 r. siły opozycyjne nie popełniły już błędu, który popełniły rok wcześniej – zdecydowały się wystawić wspólnych kandydatów w wyborach do miast metropolitalnych, takich chociażby jak Ankara czy Sztambuł, a ich kandydaci, odpowiednio Mansur Yavaş i Ekrem İmamoğlu odnieśli symboliczne zwycięstwo, które stanowiło dla opozycji czynnik mobilizacyjny i konsolidacyjny, albowiem skutecznie nadszarpnęło reputację Erdoğan'a jako polityka, którego nie można pokonać.

Sukces odniesiony w największych miastach Turcji stanowił impuls dla opozycji; wkrótce do Sojuszu Narodowego (nieformalnie nazywanego od tej pory Stołem Sześciu) dołączyły kolejne ugrupowania: liberalna Partia Demokracji i Postępu (tur. Demokrasi ve Atılım Partisi, DEVA) oraz konserwatywno-proislamska Partia Przyszłości (tur. Gelecek Partisi, GP). Oba stronnictwa zostały założone przez byłych prominentnych członków AKP – DEVA przez Aliego Babacan'a, a GP przez byłego ministra spraw zagranicznych i premiera Ahmeta Davutoğlu.

Dnia 28 II 2022 r. liderzy sześciu ugrupowań przedstawili wspólną deklarację programową pod nazwą „Wzmocniony System Parlamentarny”. Ten obszerny dokument odnosi się do kwestii przemian tureckiego systemu politycznego w sytuacji wygranych przez opozycję wyborów i zakłada, że we współpracy i w drodze politycznego konsensusu dokonane zostanie tak odejście od systemu prezydenckiego oraz wprowadzenie systemu parlamentarnego, ale odmiennego, bardziej liberalnego, od tego, który obowiązywał do 2017 r. W toku dalszych prac przewidziano także wprowadzenie szeregu poprawek do ustawy zasadniczej, które przywracałyby niezależność sądownictwa, reformę administracji publicznej oraz ochronę podstawowych praw i wolności¹⁶.

Istotną kwestią w sytuacji kryzysu gospodarczego jakiego doświadczała Turcja, stały się propozycje Stołu Sześciu dotyczące naprawy stanu finansów publicznych oraz generalnie gospodarki państwa. Należy podkreślić, że Sojusz Narodowy nie zdołał w tym zakresie przedstawić kompleksowego planu naprawy sytuacji po wyborach, co prawdopodobnie wynikało z wewnętrznych sporów pomiędzy byłym ministrem gospodarki Alim Babacanem, liderem DEVA, a pozostałymi

¹⁶ *Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem* [28 II 2022], <https://milletitfaki.biz/media/523pxaib/28-subat-metin-konusma-sunum.pdf> (29 VIII 2023).

przywódcami partyjnymi. Przedstawione deklaracje ograniczały się raczej do zmiany sposobu prowadzenia polityki gospodarczej oraz fiskalnej państwa, która w nowym systemie politycznym miałyby bazować na faktycznej niezależności Banku Centralnego oraz pozostawać w zgodzie z ideami gospodarki wolnorynkowej¹⁷.

Symptomatyczne jest także, że Sojusz Narodowy nie wypracował jasnej i konkretnej wizji programowej działań z zakresu przyszłej polityki zagranicznej Turcji. Przedstawione propozycje miały raczej mało konkretny charakter i odnosiły się do konieczności zerwania z personalistycznym stylem prowadzenia polityki zagranicznej przez R.T. Erdoğan'a oraz konieczności podtrzymania zaangażowania państwa w strukturach politycznych i wojskowych państw zachodnich. Można założyć, że polityce zagranicznej poświęcono mało uwagi z dwóch zasadniczych powodów. Po pierwsze, ugrupowania tworzące Sojusz Narodowy mają na tyle zróżnicowane profile, że osiągnięcie konsensusu co do konkretnych wizji aktywności międzynarodowej państwa nie było możliwe. Po drugie, polityka zagraniczna jako całość, nie jest generalnie czynnikiem absorbującym uwagę tureckiego elektoratu czy też mogącym efektywnie na masową skalę zmodyfikować zachowania wyborcze, zwłaszcza w sytuacji permanentnego kryzysu gospodarczego, szalejącej inflacji i powszechnego spadku jakości życia.

Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, że działalność Sojuszu Narodowego przed wyborami 2023 r. miała charakter bezprecedensowy w najnowszej politycznej historii Turcji, rządzonej od ponad dwudziestu lat przez R.T. Erdoğan'a i AKP. Po raz pierwszy powstała niezwykle szeroka koalicja stronnictw reprezentujących podstawowe linie podziałów socjopolitycznych tureckiego społeczeństwa. Po raz drugi także opozycja zdołała wystawić wspólnego kandydata w wyborach prezydenckich, ale tym razem, w odróżnieniu od sytuacji z 2014 r., mogącego realnie myśleć o zwycięstwie. Tym samym działalność Stołu Sześciu znamionuje swobodnego rodzaju ewolucję strategii wyborczych przyjmowanych przez partie opozycyjne – od rozbicia i fragmentaryzacji, poprzez kruche i niestabilne sojusze, aż do koalicyjnej umowy rozciągającej się zarówno na wybory parlamentarne, jak i prezydenckie.

Zakończenie

Ocenę każdej strategii wyborczej determinuje uzyskany wynik. Pomimo opisanej powyżej, bezprecedensowej współpracy i koalicji wyborczej, opozycja nie zdołała przejąć władzy, przegrywając zarówno wybory parlamentarne, jak i kluczowe wybory prezydenckie. Jak zostało już powiedziane, taki rezultat stanowił duże za-

¹⁷ *Kurumsal Reformlar Komisyonu*, <https://milletitifikabi.biz/kurumsal-reformlar-komisyonu/calismalar-raporlar> (30 VIII 2023).

skoczenie – od 2002 r. nie było w Turcji elekcji, w których AKP i Erdoğan byłiby tak niepopularni, a sytuacja gospodarcza państwa tak zła. Wszystkie przesłanki pozwalały Sojuszowi Narodowemu i Kemalowi Kılıçdaroğlu zakładać zwycięstwo, co zresztą potwierdzały przedwyborcze sondaże. Co więcej, sama władza także postrzegала Stół Sześciu i jego kandydata jako realne zagrożenie – w początkach 2022 r. zmieniono prawo wyborcze, zmniejszając próg wyborczy z 10 do 7 %¹⁸, co w założeniu miało doprowadzić do dekompozycji Sojuszu i zachęcić małe stronnictwa do samodzielnego startu w wyborach. Opozycja zdołała zachować jedność, ale brak powodzenia w wyborach zasadnym czyni pytanie o przyczynę porażki.

W pierwszej kolejności uwagę zwraca struktura Sojuszu Narodowego – złożona z sześciu partii koalicja bazowała na dwóch dużych stronnictwach, tj. CHP oraz İyi Parti. Pozostałe ugrupowania posiadają daleko mniej znaczącą bazę wyborczą i zaplecze, można wobec nich zaryzykować stwierdzenie, że są marginesem tureckiej sceny partyjnej. W tym kontekście optymizm co do powodzenia całości Sojuszu, pomimo tego, że składał się on z sześciu ugrupowań, wydaje się przedwczesny.

Szczególnego znaczenia nabierają także programowe różnice członków Stołu Sześciu – ich zróżnicowana ideowa proveniencja, od świeckiej CHP po proislamską Partię Szczęścia i nacjonalistyczną İyi Parti, przełożyła się z jednej strony na brak wyrazistego programu, którego nie zdołano wypracować, a z drugiej na kontrowersyjną kandydaturę K. Kılıçdaroğlu w wyborach prezydenckich, która była tak emanacją ambicji tego polityka, jak i wyrazem trudnego kompromisu pomiędzy partnerami koalicyjnymi. Tym samym błędne okazało się jednocześnie założenie, że R.T. Erdoğan jest tak słaby, że przegra nawet z kandydatem, którego polityczna kariera nieuchronnie zmierza do końca i który liderując od 2010 r. najstarszej partii politycznej Turcji i największej sile opozycyjnej, tj. CHP, nie zdołał tak naprawdę nigdy doprowadzić jej do spektakularnego sukcesu.

Zwycięstwo R.T. Erdoğan i AKP w wyborach z 2023 r. oznaczać będzie bez wątpienia stabilizację istniejącego porządku oraz systemu prezydenckiego. Z kolei partie opozycyjne zostają postawione w skrajnie trudnej sytuacji funkcjonowania w warunkach dalszej autokratyzacji systemu politycznego. Otwartym jest pytanie o przyszłość Sojuszu Narodowego – należy założyć, że w pierwszej kolejności dojdzie do wewnątrzpartyjnych rozliczeń, a K. Kılıçdaroğlu najprawdopodobniej straci stanowisko prezesa CHP; to od nowego przywództwa będzie już zależeć dalszy los tak samej Partii Ludowo-Republikańskiej, jak i całego Sojuszu Narodowego, dla którego swego rodzaju testem będą zaplanowane na marzec 2024 r. wybory lokalne w Turcji.

¹⁸ *Seçim Kanununda Değişiklik Resmi Gazete`de* [6 IV 2022], <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/secim-kanununda-degisiklik-resmi-gazetede/2556241> (29 VIII 2023).

Abstract

Karol Bieniek

Electoral strategies of Turkey's main opposition parties during the rule of the Justice and Development Party

This paper aims at analyzing the evolution of the electoral strategies of the main oppositional political parties to the Justice and Development Party, which has been in power since 2002. Assuming that due to the increasing autocratization of Turkey's political system, the opposition's options for action remain limited, and any eventual victory depends on the ability to form electoral coalitions, the paper will trace the political path taken by the AKP itself and the political parties opposed to it until the elections in 2023. At the same time, the question will be asked about the reasons for the defeat of the opposition parties in 2023. The basic assumption here is that the internally diversified National Alliance failed to construct a comprehensive programmatic offer capable of attracting voters of the ruling party on a massive scale and at the same time it failed to deliver a sufficiently satisfactory offer to its own electorate.

Key words: Turkey, AKP, Opposition, R.T. Erdoğan, Elections

References

- 2018 *Cumhurbaşkanlığı Seçimleri* [24 VIII 2018], <https://www.haberturk.com/secim/secim2018/cumhurbaskanligi-secimi>.
- 14 Mayıs 2023 *Cumhurbaşkanı ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri Seçim İstatistikleri Bülteni* [2023], <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/14Mayis2023CBSecimIstatistik.pdf>.
- 28 Mayıs 2023 *Cumhurbaşkanı Seçim İkinci Oylama Seçim İstatistikleri Bülteni* [2023], <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/28Mayis2023CBSecimiI-kinciOylamaBulteni.pdf>.
- Anayasa Mahkemesi Kararı 1998/1* [16 I 1998], <https://siyasipartikarlar.anayasa.gov.tr/SP/1998/1/1>.
- Anayasa Mahkemesi Kararı 2007/54* [1 V 2007], <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2007-54-nrm.pdf>.
- CHP'nin önerisi Ekmeleddin İhsanoğlu* [16 VI 2014], <https://www.aa.com.tr/tr/politika/chpnin-onerisi-ekmeleddin-ihsanoglu/150803>.

- Cizre, Ü., *The Justice and Development Party and the Military: Recreating the Past or reforming it?*, [in:] *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party*, ed. Ü. Cizre, London 2008.
- Çarkoğlu, A., *A New Electoral Victory for the „Pro-Islamists” or the „New Centre-Right”? The Justice and Development Party Phenomenon in the November 2002 Elections in Turkey*, „South European Society and Politics” 2007, nr 12/4.
- Esen, B. & Gümüşçü, S., *Rising Competetive Authoritarianism in Turkey*, „Third World Quarterly” 2016, nr 37/9.
- Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem* [28 II 2022], <https://milletittifaki.biz/medial/523pxaib/28-subat-metin-konusma-sunum.pdf>.
- Gümüşçü, S., *The Emerging Predominant Party System in Turkey*, „Government and Opposition” 2013, nr 2.
- Kurumsal Reformlar Komisyonu*, <https://milletittifaki.biz/kurumsal-reformlar-komisyonu/calismalar-raporlar>.
- Levitsky, S. & Way, L.A., *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*, Cambridge 2010.
- Seçim 2023* [17 V 2023], <https://secim.hurriyet.com.tr/14-mayis-2023-secimleri/secim-sonuclari/>.
- Seçim Kanununda Değişiklik Resmi Gazete`de* [6 IV 2022], <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/secim-kanununda-degisiklik-resmi-gazetede/2556241>.
- Taş, H., *Turkey – from Tutelary to Delegative Democracy*, „Third World Quarterly” 2015, nr 36/4.

Karol Bieniek – dr politologii, mgr filologii orientalnej (turkologia), adiunkt w Katedrze Stosunków Międzynarodowych w Instytucie Dziennikarstwa i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. ORCID: 0000-0002-6349-9385